

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Снегір'ова В. В., Фідкевич О. Л.

**Методичні рекомендації
щодо організації
багатомовної освіти
в закладах загальної середньої освіти
з навчанням мов корінних народів
і національних меншин**

Електронне видання

Київ 2024

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ**

Снегір'ова В. В., Фідкевич О. Л.

**Методичні рекомендації
щодо організації багатомовної освіти
в закладах загальної середньої освіти
з навчанням мов корінних народів
і національних меншин**

Електронне видання

**Київ
Видавничий дім «Освіта»
2024**

УДК 373.3/5.018.556.016:81'242-054.57(477)(083.132)

С 53

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 11 від 30 жовтня 2023 року)*

Рецензенти:

Андрєєва І. В., директор гімназії № 153 ім. О. С. Пушкіна Шевченківського району м. Києва;

Горошкіна О. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України;

Тарангул Л. М., Заслужений працівник освіти України, начальниця Чернівецької філії Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

С 53 Снегірєва В. В., Фідкевич О. Л. Методичні рекомендації щодо організації багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин : методичні рекомендації. [Електронне видання]. – Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. – 33 с.

ISBN 978-966-983-503-1

«Методичні рекомендації щодо організації багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин» (автори: Снегірєва В. В., Фідкевич О. Л.) присвячено проблемі запровадження моделі багатомовної освіти, що має на меті формування у здобувачів освіти функціональної багатомовності як чинника їхньої особистої ефективності в умовах полікультурного суспільства.

Метою рекомендацій є надання методичної допомоги закладам загальної середньої освіти у процесі організації багатомовного навчання, сприяння ефективності процесу впровадження сучасної моделі багатомовної освіти.

У рекомендаціях схарактеризовано основні етапи запровадження моделі багатомовної освіти та запропоновано методи інтегрованого навчання мов; проаналізовано перспективи впровадження моделі, ризики, які можуть виникнути у процесі її реалізації та шляхи їхнього подолання.

Методичні рекомендації призначено для науковців, представників адміністрації закладів загальної середньої освіти, учителів, студентів педагогічних закладів вищої освіти, всіх тих, хто цікавиться проблемою багатомовної освіти та бере участь у її запровадженні в українських закладах загальної середньої освіти.

УДК 373.3/5.018.556.016:81'242-054.57(477)(083.132)

ISBN 978-966-983-503-1

© Інститут педагогіки НАПН України, 2024

© Видавничий дім «Освіта», 2024

© Снегірєва В. В., Фідкевич О. Л., 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Модель багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин.....	6
2. Особливості навчання мов у контексті моделі багатомовної освіти.....	11
3. Планування процесу організації багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин.....	14
Додатки.....	26
Список використаних джерел	32
Список рекомендованої літератури.....	33

Вступ

Процеси глобалізації та інтеграції виводять нині багатомовну (мультилінгвальну) освіту на рівень трендів освітнього процесу в Україні та світі. Упровадження багатомовної освіти в українській школі є актуальною проблемою з позицій отримання Україною статусу кандидата у члени ЄС, що відкриває широкі перспективи доступу наших громадян до освітнього, культурного, економічного й наукового міжнародного простору.

Саме поняття «багатомовна освіта» відповідно до Резолюції 12, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО у 1999 р., означає використання у навчанні як мінімум трьох мов: рідної, регіональної (або національної) та міжнародної (General Conference Resolution 12, UNESCO, 1999).

Згідно із Законами «Про освіту» (Закон України, 2017) і «Про повну загальну середню освіту» (Закон України, 2020), в українських закладах загальної середньої освіти виучувані мови розподіляються на чотири категорії із визначенням правового статусу для кожної із них: державна мова (українська); мови корінних народів; мови національних меншин, які є офіційними мовами ЄС; мови національних меншин, які не є офіційними мовами ЄС.

Особи, які належать до національних меншин України, мають право здобувати дошкільну і початкову освіту в державному, комунальному або корпоративному закладі освіти мовою відповідної національної меншини поряд із державною мовою у спеціально створених класах або групах.

Особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, отримують базову середню освіту державною мовою в обсязі не менше 20% річного обсягу навчального часу у 5 класі із щорічним збільшенням такого обсягу (не менше 40% у 9 класі); профільну середню освіту державною мовою в обсязі не менше 60% річного обсягу навчального часу.

Особи, які належать до інших національних меншин України, здобувають у державних, комунальних або корпоративних закладах освіти базову та профільну середню освіту державною мовою в обсязі не менше 80% річного обсягу навчального часу.

Ці законодавчі положення суголосні основним принципам Закону «Про національні меншини (спільноти) України» (Закон України, 2023), спрямовані на забезпечення представникам корінних народів і національних меншин можливості ефективно інтегруватися до більшості сучасного українського суспільства, а також зберігати та підтримувати рідну мову, національно-культурну самобутність, традиції, та який відображено в законі <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#n30>.

Перед українською педагогічною спільнотою постало завдання ефективної реалізації нових освітніх законів та забезпечення науково-методичного супроводу навчання мов відповідно до сучасних підходів до навчання, які у них проголошуються.

На виконання цього завдання науковими співробітниками Інституту педагогіки НАПН України у ході дослідження «Науково-методичне забезпечення реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин» (2021-2023 рр.) були підготовлені «Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин з урахуванням завдань європейської інтеграції України» (Фідкевич та ін., 2023а) та методичний посібник «Науково-методичні засади реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин» (Фідкевич та ін., 2023б).

«Методичні рекомендації щодо організації багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин» є важливим складником результатів наукових досліджень співробітників Інституту педагогіки НАПН України із проблеми

запровадження моделі багатомовної освіти. Рекомендації мають на меті надати практичні поради щодо організації багатомовної освіти, сприяти ефективності процесу впровадження запропонованої моделі багатомовної освіти.

Викладені у методичних рекомендаціях положення мають загальний характер та мають конкретизуватися адміністрацією та вчителями освітнього закладу відповідно до цілей та завдань варіанту моделі багатомовної освіти, обраного закладом освіти, та ресурсів, які він має для організації багатомовного навчання.

1. Модель багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин

У процесі розроблення моделі авторами було проаналізовано чинні західноєвропейські моделі багатомовної освіти та практики багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти Закарпатської, Одеської та Чернівецької областей України, які були актуалізовані у ході Всеукраїнського експерименту «Формування багатомовності дітей та учнів: європейський досвід в українському контексті» за ініціативи МОН України та підтримки Верховного Офісу комісара ОБСЄ з питань національних меншин (2016-2021 рр.).

Було визначено критерії, за якими зазвичай характеризуються моделі багатомовної освіти:

- мета і зміст навчання і відповідно сутність моделі (субмерсійна, підтримуюча, імерсійна, елітарна тощо);
- мовний репертуар учнів в родині і в соціумі;
- статус виучуваних мов в суспільстві і на міжнародному рівні;
- соціально-культурний статус населення, який спілкується певною мовою;
- наявність виучуваних мов в освітній програмі закладу освіти;

- особливість взаємодії цих мов у шкільному курікулумі (одночасність або послідовність навчання, форми інтеграції тощо);
- можливість навчання рідною мовою на початковому етапі навчання, впродовж усього періоду навчання;
- використання виучуваних мов у процесі оволодіння змістом немовних предметів;
- лінгво-дидактична характеристика мов (спорідненість, традиції навчання або вивчення);
- рівень володіння вчителями виучуваними мовами (чи є вони носіями мови);
- використання виучуваних мов в екзаменаційному процесі.

Ці критерії можуть слугувати орієнтирами і для створення варіантів пропонованої моделі для конкретних закладів освіти.

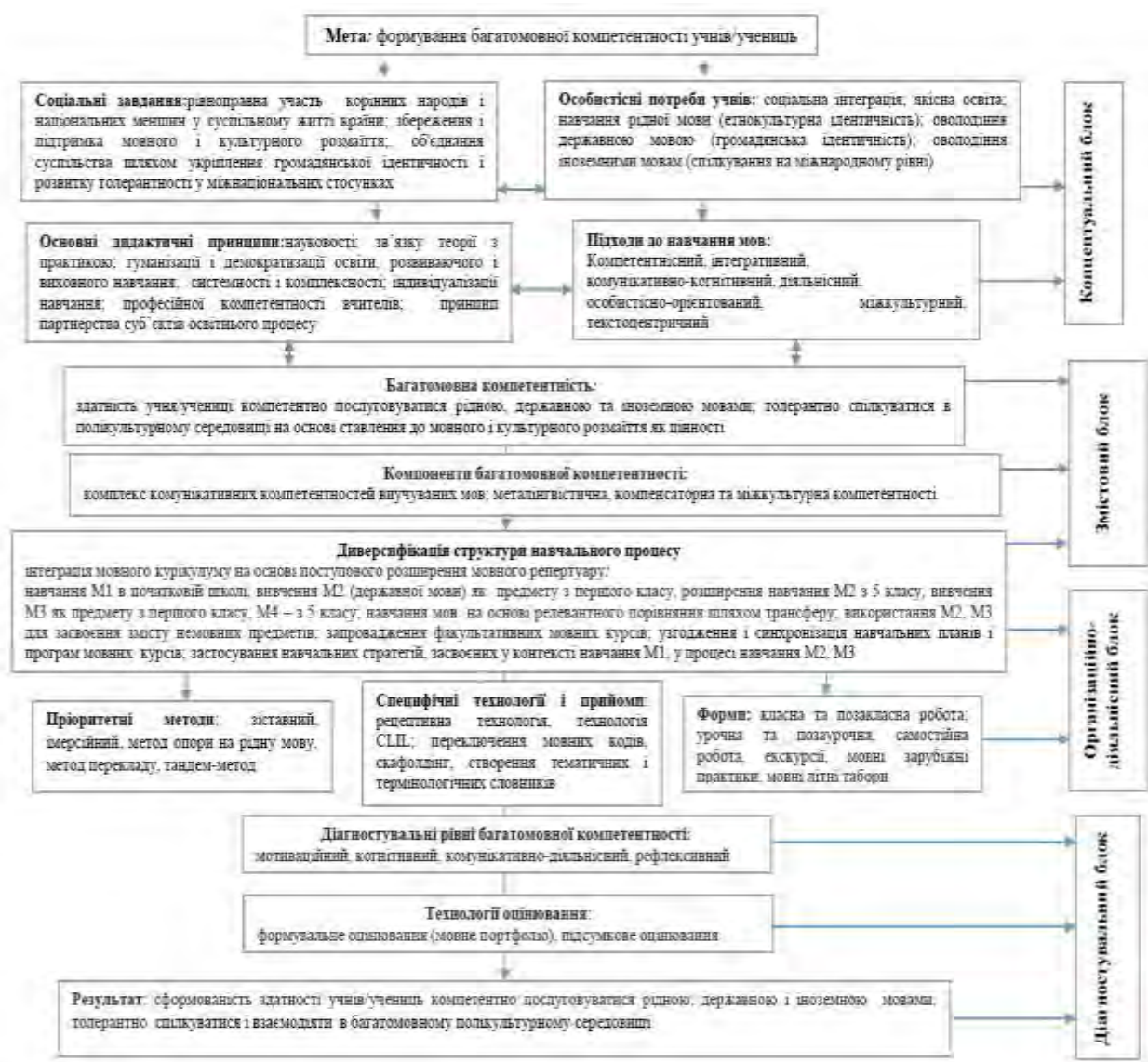
Актуальність розроблення і реалізації цієї моделі обумовлена протиріччям між необхідністю формування багатомовної компетентності здобувачів освіти, особливо в регіонах із компактним проживанням корінних народів та національних меншин, та недостатнім науково-методичним забезпеченням цього процесу, відсутністю системного підходу до реалізації багатомовної освіти.

У процесі розроблення моделі передбачалося, що, з одного боку, вона має бути універсальною для всіх закладів загальної середньої освіти України з класами (групами) з навчанням мов корінних народів і національних меншин, з іншого – має надавати можливість створювати варіативні моделі за умови збереження запропонованих загальних концептуальних принципів та підходів.

Метою розробленої моделі є формування багатомовної комунікативної компетентності учня / учениці як здатності послуговуватися рідною, державною та іноземною мовами; толерантно спілкуватися в полікультурному середовищі на основі ставлення до мовного і культурного

розмаїття як цінності. Вона визначена з урахуванням особистісних потреб учнів / учениць і суспільно важливих для нашої країни завдань.

Модель складається із чотирьох блоків: концептуального, змістового, організаційно-діяльнісного і діагностувального.

Мал. 1. Модель багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України з навчанням мов корінних народів і національних меншин

У концептуальному блоці представлена мета, основні дидактичні принципи, концептуальні підходи до навчання мов. Концептуальний блок є визначальним для змістового та організаційно-діяльнісного блоків моделі.

Змістовий блок показує, що формування багатомовної компетентності як складного комплексу комунікативних компетентностей виучуваних мов і специфічних багатомовних компетентностей передбачає диверсифікацію структури навчального процесу.

Диверсифікація освітнього процесу ґрунтується на основі інтеграції мовного курікулуму у процесі поступового розширення мовного репертуару учнів/учениць і обумовлює відповідну корекцію модельних програм, використання інтегративних технологій, розвивальних, інтерактивних вправ, вправ, спрямованих на розвиток креативності.

На горизонтальному рівні диверсифікації інтегрований курікулум передбачає обов'язкове навчання (вивчення) М1 (першої мови) в початковій школі, вивчення М2 (державної мови) як предмету з першого класу, розширення навчання М2 (другої мови) з 5 класу, вивчення М3 (третьої мови) як предмету з першого класу, М4 (четвертої мови) – з 5 класу; навчання мов на основі релевантного порівняння шляхом трансферу; використання М2, М3 для засвоєння змісту немовних предметів; запровадження факультативних мовних курсів; узгодження і синхронізацію навчальних планів і програм мовних курсів; застосування навчальних стратегій, засвоєних у контексті навчання М1, у процесі навчання М2, М3.

Диверсифікація мовного курікулуму на вертикальному рівні передбачає багаторівневість та ускладнення структури завдяки можливостям: залишити вивчення однієї нерідної мови, щоб перейти до вивчення іншої; розпочати навчання нової мови на будь-якому рівні навчання в середній школі.

На організаційному рівні збагачувальне навчання в контексті моделі багатомовної освіти означає збалансоване використання обов'язкового і додаткового (варіативного) компонентів освіти з метою підтримки багатомовного середовища та забезпечення ефективності індивідуального поступу учня/учениці в процесі набуття багатомовної компетентності.

Обов'язковим компонентом освітніх програм в контексті моделі є навчання рідною мовою у початковій школі та вивчення державної із подальшим збільшенням її обсягу у середній і старшій освітній ланці, третя мова – іноземна – обирається відповідно до специфіки освітнього закладу, наявності фахівців, вибору батьків тощо, друга іноземна мова додається у 5 класі.

Додатковий компонент – це факультативи, практикуми, мовні клуби, які працюють переважно у другій половині дня, позакласні заходи, гуртки, дослідницькі проєкти, літні мовні табори тощо. До додаткового компоненту також належать консультаційні заняття для учнів із просунутим рівнем у вивченні певних мов і для учнів, які відчують труднощі в процесі багатомовного навчання. Отже, додатковий компонент у практичній площині підтримує основний компонент.

Важливою ознакою процесу формування багатомовної компетентності у контексті представленої моделі є індивідуалізація навчання, яка реалізується шляхом: 1) урахування особистісних особливостей здобувачів освіти, їхніх освітніх запитів, пізнавальних стратегій, інтересів, бажань, мотивацій; 2) застосування нових методичних підходів та інноваційних технологій.

Модель багатомовної освіти передбачає збалансоване використання в процесі навчання мови меншини і мови більшості (державної мови) на основі часткової двобічної імерсії (занурення), що дозволяє опанувати їх на достатньому функціональному рівні. У процесі вивчення іноземної мови також використовуються імерсійні технології, зокрема технологія CLIL як засіб опанування предметного змісту інших навчальних курсів. У контексті поданої моделі імерсія або занурення розглядається як метод навчання, який передбачає створення багатомовного середовища як умови ефективного формування багатомовної компетентності здобувачів освіти. Саме тому у виборі варіантів моделі багатомовної освіти потрібно орієнтуватися на реальну мовну ситуацію у регіоні та особистісні потреби здобувачів освіти.

Метод імерсії має свої переваги, зокрема: швидке збагачення словникового запасу та покращення навичок аудіювання і говоріння; зняття мовного бар'єру, позитивний вплив на когнітивний розвиток дитини. Утім ці результати досяжні за умови системного використання імерсійного методу та індивідуальної підтримки дітей, які мають труднощі в одночасному вивченні декількох мов.

Запропонована модель надає можливість реалізувати і так звану відроджувальну імерсію; у тих випадках, коли соціально-лінгвістичний статус рідної мови не дозволяє використовувати її як мову навчання, ця мова вивчається як окремий предмет (факультатив), але із широким використанням її в навчально-виховній роботі, що підтримує процес оволодіння мовою та збільшує мотивацію до її навчання. Це стосується передусім мов деяких корінних народів України: гагаузів, ромів, урумів, ромеїв, запровадження яких у навчальний процес не отримує достатньої системної підтримки з боку держави, не має належного науково-дидактичного супроводу, якісних методичних матеріалів.

Діагностувальний блок представляє рівні, на яких визначається сформованість багатомовної компетентності та технології оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць у процесі її набуття.

Результативний блок фіксує наявність сформованої багатомовної компетентності та демонструє зв'язок результату із метою. Докладніше по це у праці (Фідкевич та ін., 2023b).

2. Особливості навчання мов у контексті моделі багатомовної освіти

Модель багатомовної освіти, яку обере (створить) школа, може мати різний баланс між M1 (першою мовою) та M2 (другою мовою), але обидві мови використовуються у викладанні навчальних предметів. Існує практика поділу M1 і M2 у викладанні окремих предметів, хоча береться до уваги те,

що обидві мови: M1 і M2 – динамічні й постійно взаємодіють у свідомості учня. Це активізує використання M1 вчителями, які викладають першою (рідною мовою), і навпаки. Пропонована модель розвитку багатомовності не передбачає запровадження M3 як мови викладання немовних предметів, утім такий варіант може використовуватися відповідно до мети та завдань, які ставить заклад освіти у процесі формування багатомовної компетентності учнів/учениць.

У ході розроблення навчальної програми закладу важливо дотримуватися основних закономірностей розвитку багатомовності:

- незалежно від того, яку мову використовує учень в конкретний момент, розумовий процес забезпечує одна і та ж рушійна сила (якщо навіть людина володіє двома або декількома мовами, джерело мислення одне);
- накопичення та використання інформації може відбуватися як однією, так і кількома мовами;
- мислення та засвоєння знань також може відбуватися або монолінгвальним каналом, або каналами двох мов; обидва канали пов'язані з однією і тією ж системою оброблення інформації;
- навички, засвоєні однією мовою, наприклад, читання, письмо, переносяться на іншу мову, отже процес вивчення наступних мов слід будувати на тому, що учень/учениця вже засвоїв/ла;
- учень/учениця повинен/повинна мати достатній рівень володіння мовою, що використовується в класі, щоб здобувати цією мовою нові знання;
- мовлення, слухання, читання й письмо першою чи другою мовою стимулюють розвиток усієї когнітивної системи; однак якщо дитині в закладі освіти доводиться навчатися недостатньо засвоєною мовою, когнітивна система не функціонує з максимальною ефективністю;
- якщо одна або обидві мови не функціонують повноцінно (наприклад, через те, що у дитини негативне ставлення до навчання іншою мовою), це може негативно вплинути і на когнітивну функцію, і на успішність учня/учениці.

У ході розроблення навчальних програм в контексті моделі багатомовної освіти потрібно також урахувати різні рівні володіння мовою. Навички повсякденної комунікації (наприклад, здатність спілкуватися з однолітками, батьками, з продавцем) слід відрізняти від володіння мовою на академічному рівні, який необхідно розвивати для навчання у школі. У першому випадку мова використовується у певному контексті, де розумінню сприяють елементи невербальної комунікації та реакція слухача. У другому випадку контекст не має визначальної ролі.

Для досягнення академічного рівня володіння мовою необхідно застосовувати когнітивний підхід, адже якщо учень/учениця вже вивчив/вивчила мову, а саме свою рідну мову, то він готовий вивчити другу. Попередні знання, уміння допомагають учням засвоїти другу або навіть третю і четверту мову.

Під час навчання мови фокус повинен бути на значенні, а не на формі. Мова має вивчатися не заради самої мови, а заради отримання конкретних знань та навичок. Мовленнєві навички розвиваються не лише на мовних предметах, але й через інші предметні галузі. Наскрізні загальні теми при паралельному вивченні на мовних та на уроках інших навчальних курсів сприяють кращому засвоєнню предметного змісту та нових мов.

Навчання має бути значущим для учнів, орієнтуватися на їхні інтереси, асоціювати нові теми та поняття з наявними знаннями та досвідом, у його процесі має надаватися перевага конкретним, а не абстрактним знанням, завданням, які виходять за межі тренування та запам'ятовування. Необхідно формувати в учнів/учениць здатності розробляти власні стратегії навчання, використовувати мову для особистісно значущих цілей, ризикувати і не боятися робити помилки, враховувати культурний контекст виучуваної мови.

Звернемо увагу, що перемикання мов є ознакою функціонування мов у дітей, які навчаються декількох мов. Використання змішаних висловлювань у учнів/учениць на перших етапах навчання слід скоріше розглядати як одну з можливостей вибору мови, пристосування до моделі, наявної в

багатомовному середовищі, а не як ознаку негативного впливу інтегрованого навчання мов. Важливо, щоб на просунутих етапах навчання учні та учениці хаотично не змішували виучувані мови під час комунікативної взаємодії, вчилися свідомо переключатися з однієї мови на іншу. Учитель має керувати цим процесом, фіксуючи ці моменти переходу.

Збалансований підхід до розвитку багатомовності в контексті запропонованої моделі передбачає, що учні матимуть змогу розвивати навички в основних видах мовленнєвої діяльності: читання, письмо, говоріння та слухання. Проте це не означає, що всі навички мають одночасно розвиватись через кожен предмет. Школа може будувати свою програму та визначати, які навички та в яких предметах та/або в яких формах навчальної та позакласної діяльності розвиватимуться більше. Навчання мов також планується виходячи з того, розвиток яких навичок і якою мовою потрібно підтримати на певному етапі запровадження моделі.

3. Планування процесу організації багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин

Адміністрації освітнього закладу та вчителям слід ретельно підійти до організації освітнього процесу в межах обраного варіанту запропонованої моделі багатомовної освіти. Серед важливих питань: кількість предметів, у викладанні яких застосовують багатомовне навчання; одночасне чи послідовне переведення предметів на таке навчання; ступінь інтеграції, її види; аналіз змісту підручників; укладання словників термінів, термінологічних зворотів, тематичних груп лексики з предмету, який викладається за методиками багатомовного навчання; організація уроків для успішного здійснення багатомовного навчання; формування кожним вчителем власної системи методів і прийомів, найбільш придатних для такого навчання, готовність вчителів їх використовувати; розгляд

психологічних проблем оволодіння мовою на матеріалі немовного предмета; підготовка вчителів до роботи за програмами, створеними на основі моделі багатомовної освіти.

Планування процесу впровадження моделі багатомовної освіти має ґрунтуватися на довгостроковій стратегії. Школа має змінювати не лише програми навчання, а й підходи до професійного розвитку педагогів, формувати ресурсну базу матеріалів для використання під час та поза уроками. Вимоги до змін все збільшуватимуться і виникатимуть у всіх аспектах функціонування школи, включаючи навчальний план, організацію навчального процесу, методику викладання, співпрацю вчителів, шкільне середовище, відносини з батьками, органами управління освітою, місцевою спільнотою тощо.

Відмінність звичайної шкільної практики від реалізації багатомовної освіти полягає в тому, що раніше розвиток багатомовності на рівні індивідуального учня (повна або часткова двомовність, білінгвізм або тримовність) не був метою навчання і не входив до вимог компетентностей учнів. Монолінгвальна освіта обмежена однією мовою, яка домінує у шкільній програмі; інші мови розвиваються в рамках окремих мовних предметів та годин, відведених навчальним планом. Утім просте збільшення кількості годин не забезпечує збалансованої двомовності (однакового або майже однакового розвитку академічних та розмовних навичок в обох мовах). Для цього необхідно, щоб мова активно використовувалася учнями у різноманітних контекстах: в освоєнні змісту інших предметів, у позакласній та позашкільній діяльності.

Багатомовна освіта передбачає, що всім мовам, які вивчатимуться в рамках затвердженого навчального плану, буде надано можливість розвиватися у різних форматах. Мовна різноманітність, у тому числі й під час уроку, заохочуватиметься і використовуватиметься як ресурс з метою розвитку мовних компетентностей учня/учениці та успішного засвоєння ними змісту немовних предметів. Це означає, що для багатомовної освіти

важлива активна участь усіх вчителів освітнього закладу, незалежно від того, викладають вони двома або однією мовою, викладають мови або інші загальноосвітні предмети.

З цієї точки зору важливо сформулювати основні вимоги до вчителя, який починає працювати в програмі багатомовної освіти.

Вимоги до володіння мовою навчання: вчитель повинен добре володіти мовою, якою веде навчання. Гарне володіння мовою передбачає як розвинені мовленнєві навички, так і знання академічної мови, оскільки мова вчителя повинна бути мовною моделлю для учнів/учениць. Учитель має достатньо володіти рідною мовою учнів/учениць, особливо це важливо для вчителів, які працюють у програмах дошкільної підготовки та початкових класах. Знання вчителями мови батьків дуже важливе, особливо на початку програми багатомовної освіти, коли у батьків буде багато запитань та сумнівів. Кількість вчителів з навичками у рідній, другій чи третій мові учнів, які потрібно буде необхідно залучити до програми, залежить від цілей варіанту моделі, що буде запроваджуватися.

Вимоги до професійних знань та компетентностей: вчитель повинен знати основні принципи багатомовної освіти (див. методичний посібник «Науково-методичні засади реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин» (Фідкевич та ін., 2023b)), оволодіти та експериментувати з такими, дуже важливими для багатомовної освіти методами навчання, як рецептивний метод, скафолдинг, тандем-метод, метод перемикання мовних кодів тощо; інтегрувати навчання змісту предмета та мови, розвивати критичне мислення учнів/учениць, використовувати на уроці та адаптувати оригінальні матеріали мовами, які вивчаються в контексті моделі; створювати для учнів/учениць можливості спілкуватися з носіями другої або третьої мови учнів/учениць.

Школа має виробити певний план, який визначає:

- відсоток часу, відведений на викладання мови як предмета та викладання цією мовою інших предметів програми;
- які предмети викладаються кожною мовою у кожному класі;
- навчальні програми та навчальні матеріали, які мають бути використані у процесі формування багатомовної компетентності учнів/учениць.

Учителі, учні та батьки мають бути добре поінформовані про мету, структуру та особливості моделі багатомовної освіти, розуміти конкретні завдання протягом усього періоду її запровадження, зокрема цілі навчання сіх мов у кожному класі. Адміністрація школи та вчителі надають батькам достатню інформацію з метою зорієнтувати їх у питаннях багатомовної освіти (мети, науково-дослідницької бази та розроблення). Доцільно визначити координатора, відповідального за зв'язок з батьками учнів, який добре обізнаний (поінформований) у процесі реалізації моделі, а також володіє рідною (першою мовою) батьків.

Постійні зустрічі з батьками мають на меті надати їм можливість отримати відповіді на запитання, пов'язані з реалізацією моделі багатомовної освіти: вплив багатомовності на когнітивний розвиток дитини, особливості виконання домашніх завдань, особливості процесу оволодіння другою або третьою мовою, а також з інших тем, які хвилюють батьків.

Планування реалізації моделі багатомовної освіти має урахувати не лише рівень сформованості мовних компетентностей дітей, професійної компетентності вчителів, а також підтримку ефективного спілкування та навчання декількома мовами в умовах закладу загальної середньої освіти та поза ним, адже необхідно, щоб мови, які вивчаються, використовувалися в різних сферах життя учнів/учениць та через різні види їхньої діяльності.

Наприклад, заклад загальної середньої освіти, який перебуває в ситуації, коли мовне середовище, зокрема і в родині, досить різноманітне, діти говорять абочують різні мови, а також мають можливість використовувати їх поза школою, матиме більше можливостей (за наявності

компетентних вчителів) ефективно запроваджувати модель багатомовної освіти, ніж заклад загальної середньої освіти, що знаходиться в монолінгвальному середовищі, де доступ дітей до носіїв іншої мови обмежений. Відповідно, це позначиться на тих конкретних цілях впровадження програми багатомовної освіти, яку визначить заклад освіти.

Ефективність організації багатомовної освіти залежить від ретельного планування кожного її етапу, які передбачають:

1. Аналіз ситуації в районі та суспільстві: яке мовне середовище, які очікування та пріоритети учнів/учениць та їхніх батьків існують щодо вивчення мови/мов у спільноті та регіональній системі освіти.

2. Визначення цілей конкретного варіанту пропонованої моделі багатомовної освіти, яке ґрунтується на осмисленні питання, яким чином заклад загальної середньої освіти може задовольнити ці очікування та пріоритети.

3. Аналіз ресурсів: оцінка наявних ресурсів закладу освіти, можливостей його колективу для реалізації обраного варіанту моделі, а також доступності інших, додаткових ресурсів, які нині не використовуються (батьки, представники громади, міжнародні донори тощо).

4. Визначення послідовних, конкретних кроків, які необхідно здійснити для досягнення цілей обраного варіанту моделі багатомовної освіти.

5. Розробка детального робочого плану (3-4 роки): план повинен включати мету і завдання, очікувані результати, наявні ресурси.

6. Розробка плану моніторингу та оцінювання: яку інформацію необхідно зібрати, коли, яким чином, хто збиратиме та аналізуватиме її тощо. Також важливо визначити, яким чином заклад загальної середньої освіти проведе оцінювання результатів запровадження моделі багатомовної освіти, хто братиме участь у цьому; якими методами буде проводитися оцінювання.

Важливим чинником організації багатомовної освіти є створення робочої групи, залучення зацікавлених сторін, просування ідей багатомовної освіти серед представників громади тощо.

Аналіз ситуації для організації багатомовної освіти повинен містити збір інформації, яку необхідно враховувати під час вибору варіанту моделі:

- адміністрація освітнього закладу та вчителі повинні зібрати вичерпну інформацію про рівень сформованості мовної компетентності учнів/учениць у класах, де планується запроваджувати багатомовне навчання (наприклад, через співбесіду та/або тестування). Важливо визначити рівень розвитку рідної мови учня/учениці, а також визначити рівень володіння іншими мовами;

- необхідно зібрати інформацію про використання мов у родині: рідні мови, якими розмовляють у сім'ї, які мови використовують і в якій ситуації (наприклад, тільки говорять, працюють, періодично дивляться телевізор, читають тощо). Заклад освіти може зібрати цю інформацію за допомогою анкетування батьків, а також шляхом співбесіди чи інтерв'ю;

- важливо мати чітке уявлення про мовну ситуацію в тій спільноті, де знаходиться заклад загальної середньої освіти, зокрема визначити, як часто використовуються мови вдома, в школі, на роботі, при спілкуванні з місцевою владою та службами, ЗМІ, в культурній та спортивній діяльності.

Цілі впровадження моделі багатомовної освіти можна сформулювати у вигляді результатів, наприклад:

1. Модель сприятиме створенню багатомовного середовища навчання, в якому будуть забезпечені максимальні можливості для успішності всіх учнів/учениць, їхнього рівного доступу до освіти та розвитку багатомовності.

2. Учителі зможуть створити максимальні можливості для активної участі всіх учнів/учениць у навчальному процесі та їхньої успішності, використовуючи першу мову учнів/учениць.

3. Програма підвищить можливості учнів/учениць ефективно розвивати багатомовну компетентність, шляхом впровадження інтегрованого навчання мов та предметів.

4. Програма сприятиме підготовці учнів/учениць, батьків та членів громади до життя та діяльності у полікультурному та багатомовному середовищі.

Відповідно до цілей впровадження багатомовної освіти адміністрацією закладу освіти та вчителями визначаються конкретні *завдання реалізації моделі багатомовної освіти*:

1. Створення та впровадження системи навчальних програм з мов та системи оцінювання, які б задовольнили потреби учнів (яких учнів, яких класів, коли?).

2. Підвищення знань вчителів з методики інтегрованого навчання декількох мов, немовного предмету та мови, вміння застосовувати її у процесі реалізації моделі багатомовної освіти (вчителів яких предметів, у яких класах, на яких етапах навчання?).

3. Складання навчальних планів для класів, які беруть участь у реалізації моделі багатомовної освіти (які вчителі, які класи, на яких етапах навчання?).

4. Розроблення навчальних матеріалів для класів, які беруть участь у реалізації моделі багатомовної освіти (матеріали якого типу, якими мовами, для яких класів?).

5. Забезпечення можливостей професійного розвитку вчителів, таких як: опрацювання літератури з проблем багатомовної освіти, спільне відвідування уроків, майстер-класів, участь у семінарах, обмін досвідом між вчителями партнерських шкіл тощо (можливості якого типу, для кого, коли?).

6. Забезпечення додаткових можливостей для вивчення мови або мов учнями у класі та поза класом (якого типу заходи, для яких учнів, коли?).

7. Організація мовних та/або інших курсів для батьків (яких курсів, для яких груп батьків, коли?).

8. Розроблення та реалізація інформаційної програми з популяризації та роз'яснення мети та завдань багатомовної освіти для батьків (які заходи, для яких груп батьків, коли?).

9. Здійснення міжшкільних та інших проєктів, які сприяють просуванню багатомовної освіти (яких проєктів, з якою метою, з якими партнерами, хто братиме участь?).

10. Поповнення бібліотечних ресурсів виданнями та навчальними матеріалами мовами, що вивчаються у процесі реалізації моделі багатомовної освіти (якими виданнями та матеріалами, для якої вікової групи, якими мовами?).

11. Створення системи підтримки процесу запровадження багатомовної освіти батьками (які форми залучення батьків, яких груп батьків?). Наприклад, батьки – помічники вчителя, перекладачі; батьки – розробники навчальних матеріалів для класу мовою, що вивчається; батьки – лідери проєктів тощо.

Визначаючи кількість завдань та можливість їх виконання, заклад освіти повинен виходити з оцінки власних ресурсів (вчителі та інший персонал, можливість додаткового залучення ресурсів, підтримка батьків, урядових та громадських організацій) та ставити пріоритети на кожному етапі: що потрібно для успішного впровадження моделі на ранньому етапі, що знадобиться пізніше тощо.

Навчальні матеріали мають відповідати обраному варіанту моделі багатомовної освіти та враховувати рівень володіння кожною мовою учнем/ученицею. Матеріали та ресурси, призначені для носіїв мови (для кого ця мова є рідною), зазвичай, потребують корекції, особливо в перші роки запровадження моделі; отже, вчителям необхідно активно залучатися до розробки власних матеріалів або адаптувати ті, які є в наявності.

Водночас дуже важливо, щоб учні мали доступ до оригінальних матеріалів, які моделюють природне використання мови у певному контексті, властиве носіям мови. У ситуації, коли вчителі не володіють мовою близько

до рівня рідної, заклад загальної середньої освіти може залучати вчителів закладу освіти та інший персонал, для яких ця мова є рідною, з метою надання допомоги у створенні навчальних матеріалів; якщо заклад освіти має паралельно два або більше класів, де програма реалізується першою або другою мовою, то обмін матеріалами між вчителями може допомогти покращити доступ до них (також може бути продумана можливість обміну або спільного розроблення матеріалів із партнерськими школами).

Методика багатомовності ґрунтується на інтенсивному використанні аудіо- та відеоматеріалів для підтримки розуміння мови та її розвитку учнями, тому заклад освіти може використовувати підтримку донорів; можливості Інтернету, а також співпраці з медіа-організаціями (міське радіо, телебачення, творчі молодіжні центри).

У процесі інтегрованого навчання мови та предмета важливою є візуальна підтримка навчання (плакати, постери тощо), щоб допомогти учням в засвоєнні теоретичних понять другою мовою, а також моделей, алгоритмів за допомогою яких вони зможуть обговорювати матеріал уроку та демонструвати його розуміння.

Адміністрація закладу загальної середньої освіти має також активізувати процес поповнення шкільної бібліотеки виданнями навчальної, художньої та науково-популярної літератури мовами, що вивчаються.

Деякі аспекти реалізації моделі багатомовної освіти можуть бути сприйняті не лише позитивно, а й негативно частиною батьків та педагогічного колективу, адже її впровадження потребує додаткових зусиль і часу. Тому важливо, щоб адміністрація продумала, як знизити цей опір та недовіру, наприклад, організувавши курси для батьків, обговорення; створивши систему заохочення та підтримки вчителів.

У батьків учнів, як і у вчителів, також виникає багато запитань на початковому етапі впровадження моделі. У батьків, зазвичай, немає педагогічної освіти та досвіду, які допоможуть їм зорієнтуватися у моделі багатомовної освіти. Крім того, батьки часто переносять на дитину свої

власні страхи, зокрема щодо навчання тією чи іншою мовою або одночасного оволодіння кількома мовами.

Вони також можуть мати нереалістичні, завищені очікування від запровадження моделі багатомовної освіти, особливо з приводу того, наскільки швидко їхні діти навчаються мов та на якому рівні вони володітимуть ними. Тому дуже важливо системно працювати з батьками, формуючи розуміння ними цілей багатомовної освіти та особливостей процесу формування багатомовної компетентності. Рекомендується проводити збори із питань реалізації моделі багатомовної освіти раз на чверть у перший рік запровадження. Раз на місяць вчитель може надіслати листа з інформацією, як проходить навчання дитини, які труднощі вона відчуває і які перспективи їх подолання. Лист може уміщувати пораду батькам: що вони можуть зробити, щоб підтримати свою дитину. Також можна додати список опорних фраз або слів, яких навчаються діти, щоб батьки, за бажанням, могли вивчити або використати їх у розмові з дитиною.

На другий рік заклад освіти може провести опитування батьків, щоб виявити, що вони думають про результати роботи закладу із реалізації моделі багатомовної освіти та як вони сприймають навчання в її контексті. Крім того, заклад освіти може продумати план роботи з батьками на 2–3 роки наперед, щоб варіювати методи їхнього інформування та безпосередньої участі в програмі. Потрібно постійно та цілеспрямовано працювати над збереженням контакту з батьками із самого початку реалізації моделі.

Важливо показати батькам, що їхні діти успішно навчаються, що процес освоєння мови та предметів через мову складається з певних кроків і досягнень.

Батьки повинні відзначати досягнення своїх дітей у процесі оволодіння мовою/мовами. Наприклад, перший твір другою мовою; опис експерименту, проведеного на уроці; успішний проєкт та ін. Ці роботи можуть бути представлені у портфоліо дитини, або батьки можуть бути запрошені на презентацію цих робіт у класі. Таким чином, у батьків буде можливість

об'єктивніше судити про те, що зроблено і що має бути досягнуто в майбутньому. Бажано закріпити один день на місяць, коли батьки можуть відвідати уроки, поділитися сумнівами з колективом закладу освіти, отримати поради.

У процесі просування ідей багатомовної освіти у закладі загальної середньої освіти та місцевій спільноті адміністрація закладу освіти, окрім запланованих заходів для вчителів, батьків та учнів, має подумати про додаткові можливості:

- розмістити переконливі барвисті плакати, які інформують про переваги багатомовної освіти, у місцях біля закладу освіти або там, де вони помітні багатьом представникам громади;
- розмовляти з батьками та іншими представниками громади неофіційно про запровадження багатомовної освіти;
- заохочувати людей, які від початку підтримують ідею багатомовної освіти, виступати з презентацією її положень перед представниками громади: у місцях неформального збору, на релігійних зустрічах, на зустрічах молодіжних груп, на нарадах місцевих національних спільнот;
- підготувати та розповсюджувати короткі брошури, інші матеріали про багатомовну освіту;
- залучати до висвітлення мети та завдань багатомовної освіти місцеві ЗМІ.

Варто продумати, як налагодити партнерські зв'язки з представниками інших закладів загальної середньої освіти, закладів вищої освіти, урядовими та громадськими організаціями, працівниками культури та іншими особами, які можуть бути зацікавлені у реалізації моделі багатомовної освіти. Їх можна запросити взяти участь у діяльності із просування та підтримки ідей багатомовної освіти. Наприклад, запропонувати виступати з промовами на церемоніях, присвячених початку/закінченню навчального року, брати участь у шкільних заходах, семінарах, зустрічах з батьками.

Отже, належна організація багатомовної освіти, яка забезпечує системну та комплексну реалізацію поставлених освітнім закладом завдань, сприяє активному залученню усіх учасників освітнього процесу на партнерських засадах та безпосередньо впливає на ефективність формування багатомовної компетентності учнів/учениць в контексті пропонованої моделі.

ДОДАТКИ

Анкети на початку впровадження моделі (Зверніть увагу, що анкети можуть корегуватися відповідно до особливостей мовного середовища учнів/учениць, варіанту запроваджуваної моделі багатомовної освіти!).

Анкета для батьків

1. Якою мовою ви розмовляєте в родині?
А) українською
Б) мовою нац. меншини (вказати, якою)
В) обома мовами
Г) іншою мовою (вказіть якою).
2. Вибір закладу загальної середньої освіти обумовлений:
А) місцем розташування
Б) високим фаховим рівнем учителів
В) можливістю вивчати декілька іноземних мов
Г) можливістю вивчати рідну мову.
3. Чи є для вас важливою можливістю навчатися рідною мовою (мовою спілкування в родині, мовою батька або матері тощо)
А) важливо
Б) неважливо
В) маю сумніви з цього приводу.
4. Чи відомо вам про європейський досвід багатомовної освіти?
А) маю багато інформації з цього питання
Б) не знаю нічого про цей досвід
В) маю загальну уяву.
5. Чи вважаєте ви, що одночасне вивчення трьох мов буде складним для вашої дитини?
А) вважаю, що це складно
Б) вважаю, що це не дуже складно за умов високого рівня фаховості вчителя і мотивації дитини, її батьків
В) для моєї дитини це не складно, у нас багатомовна родина
Г) не бачу в цьому сенсу в початковій школі, важливо спочатку оволодіти однією мовою.

6. Чи вважаєте ви, що вивчення кількох мов допоможе вашій дитині
- А) краще розвивати свої розумові здібності
 - Б) толерантно спілкуватися в умовах багатомовної та полікультурної ситуації
 - В) отримувати інформацію з різних джерел та опрацьовувати її.
7. Чи вважаєте ви доцільним використання різних мов для опанування предметним змістом (наприклад, англійською)?
- А) так, я знаю, що існують спеціальні методики
 - Б) ні, це дуже важко для дитини
 - В) маю щодо цього питання певні сумніви.
8. Чи готові (бажаєте) ви підвищувати свій рівень володіння мовами, які вивчає ваша дитина
- А) готовий(а) і намагаюся це робити
 - Б) маю бажання, але не маю часу
 - В) не готовий(а), у мене інші цілі і вподобання.

Анкета для вчителів

1. Укажіть, якими мовами ви володієте.

2. Чи знаєте ви про європейський досвід багатомовної освіти?
- А) так, знаю про це і використовую методику багатомовної освіти
 - Б) дізнався/дізналася про багатомовну освіту на початку експерименту в гімназії
 - В) мені цікаво, але не знаю достатньо про це
 - Г) не бачу сенсу в багатомовній освіті.
3. Чи використовуєте ви методику CLIL у своїй роботі?
- А) так, використовую
 - Б) не знаю про таку методику
 - В) знаю, що є така методика, але я її не використовую.
4. Чи використовуєте ви міжмовні порівняння на уроках мовного циклу?
- А) інколи звертаюся до порівняння певних мовних одиниць і явищ
 - Б) роблю це системно
 - В) знаю, що це потрібно робити, але не маю на це часу.
5. Чи завжди ваші учні ставляться толерантно до інших мов і культур?
- А) у цілому толерантно
 - Б) не завжди, їхню поведінку потрібно корегувати
 - В) не звертаю на це увагу, в класі немає цієї проблеми.

6. Чи використовують учні у позакласних заходах всі виучувані мови?

- А) так
- Б) ні
- В) системно планую такі заходи.

7. Чи змішуєте ви мови на уроках мовного циклу?

- А) так, тому що рівень володіння М1 і М2 ще не достатньо високий;
- Б) змішую, але за умов використання прийому мовного перемикання та урахування ситуацій, коли це методично доцільно;
- В) хотів/хотіла б знати більше, коли і як це потрібно робити.

8. Чи використовуєте ви метод перекладу у своїй практиці?

- А) використовую, але хотіла б дізнатися про різні форми його реалізації;
- Б) не вважаю його ефективним;
- В) системно не використовую.

9. Я використовую в позакласній роботі:

- А) всі виучувані мови
- Б) тільки одну мову.

Анкета для учнів/учениць

1. Я розмовляю вдома:

- А) українською
- Б) іншою (рідною) мовою
- В) обома мовами
- Г) іншою мовою.

2. Я розмовляю з друзями:

- А) українською
- Б) іншою (рідною) мовою
- В) обома мовами
- Г) іншою мовою.

3. Мені легше читати:

- А) українською
- Б) іншою (рідною) мовою
- В) обома мовами
- Г) іншою мовою.

4. Я більш вправно спілкуюся:

- А) українською
- Б) іншою (рідною) мовою
- В) обома мовами
- Г) іншою.

5. Мови треба вивчати для того, щоб:

- А) краще спілкуватися з іншими людьми
- Б) здобувати інформацію різними мовами
- В) користуватися ними під час подорожей.

6. Мені не важко вивчати одразу декілька мов

- А) важко
- Б) ні
- В) інколи відчуваю труднощі.

Анкети, які пропонуються на другому році впровадження моделі багатомовної освіти

Анкета для батьків

1. Чи змінилося ваше ставлення до навчання за моделлю багатомовної освіти?

- А) змінилося на краще
- Б) не змінилося, вважаю вивчення кількох мов складним для моєї дитини
- В) ще не визначився/не визначилася.

2. Чи помітили ви прогрес вашої дитини у вивченні М2 (М3)?

- А) так
- Б) ні.

3. Чи ускладнює, на вашу думку, використання М2 процес засвоєння навчального матеріалу немовних предметів?

- А) так, ускладнює
- Б) ні, не ускладнює
- В) так, інколи складно.

4. Чи потребувала Ваша дитина вашої додаткової допомоги, допомоги вчителів у процесі навчання декількох мов та їх використання на уроках немовних курсів?

- А) так
- Б) ні
- В) іноді потребувала.

5. Чи відповідає мета моделі багатомовної освіти, яка запроваджена у вашому закладі освіти, інтересам і запитам учнів?

- А) так
- Б) ні
- В) так, але її потрібно удосконалити.

6. Запишіть, що, на вашу думку, потрібно покращити в організації навчання за моделлю багатомовної освіти? Запишіть ваші пропозиції.

7. Запишіть, що робите ви особисто, щоб допомогти вашій дитині у навчанні/вивченні декількох мов.

Анкета для вчителів

1. Чи цікаво вам було працювати за програмами багатомовного навчання?

А) так

Б) ні

В) цікаво, але складно.

2. Які труднощі особисто для вас виникли у процесі реалізації моделі багатомовної освіти? (Запишіть.)

3. Чи освоїли ви нові методики багатомовного навчання? Укажіть, які.

4. Чи хочете ви взяти участь у подальшій роботі із реалізації моделі багатомовної освіти у вашому закладі?

А) так

Б) ні

В) хочу, але маю певні труднощі.

5. Запишіть, що робите ви особисто для підвищення ефективності навчання/вивчення мов вашими учнями/ученицями.

Анкета для учнів/учениць

1. Чи важко вам було на уроках немовних предметів з використанням М2?

- А) так
- Б) ні
- В) іноді важко.

2. Чи подобалися вам позакласні заходи, на яких ви дізнавалися про традиції інших народів, їхню культуру?

- А) так
- Б) ні
- В) деякі подобалися.

3. Чи важливі для вас навчальні успіхи з вивчення мов?

- А) так
- Б) ні
- В) ще не визначився/визначилася.

4. Чи вважаєте ви, що маєте певний прогрес у вивченні М2, М3?

- А) так
- Б) так, але незначний
- В) так, але вивчення декількох мов є для мене складним.

5. Запишіть, що потрібно зробити вам особисто, щоб цей прогрес був відчутний?

Список використаних джерел

General Conference Resolution 12: Implementation of a language policy for the world based on multilingualism. 30 C/Resolution 12. Records of the General Conference, 30th Session, Paris, 26 October to 17 November 1999. Vol. 1: Resolution. Paris, UNESCO, pp. 35–36.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001185/118514E.pdf>.

Закон України «Про національні меншини (спільноти) України». (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#n30>

Закон України «Про повну загальну середню освіту». (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984>.

Закон України «Про освіту». (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Фідкевич, О. Л, Снегірєва, В. В., & Бакуліна, Н. В. (2023а). *Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин з урахуванням завдань європейської інтеграції України*. Педагогічна думка. <https://undip.org.ua/library/kontseptsiiia-modeli-bahatomovnoi-osvity-v-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-z-navchanniam-mov-korinnykh-narodiv-i-natsionalnykh-menshyn-z-urakhuvanniam-zavdan-ievropeyskoi-intehratsii-ukrainy/>.

Фідкевич, О. Л, Снегірєва, В. В., Бакуліна, Н. В., & Давидюк, Л. В. (2023б). *Науково-методичні засади реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин: методичний посібник*. Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736103>.

Список рекомендованої літератури

Карп'юк, О. (2008). *Європейське мовне порт фоліо : методичне видання*. Лібра Терра.

Ніколаєва, С. Ю. (Ред.). (2003). *Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Ленвіт.

Панченкова, А. О. (Ред.). (2020). *Успішні практики багатомовної освіти в Україні*. Ваіте.

Першукова, О. (2014). Диверсифікація структури багатомовної освіти школярів у країнах Західної Європи. *Наукові записки, Серія: Педагогічні науки*, 132, 26–30.

Рамкова Конвенція про захист національних меншин. (1995, Лютий 01). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055

Фідкевич, О. Л. (Ред.). (2022). *Бібліографічний покажчик наукових праць відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України за НДР (2018-2020 : довідник*. Інститут педагогіки НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/730639>.

Фідкевич, О. Л., & Богданець-Білокаленко, Н. І. (2020). Зміст і функції багатомовної комунікативної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням мов національних меншин. *Український педагогічний журнал*, (3), 66-74.

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

**Снегір'ова Валентина Василівна
Фідкевич Олена Львівна**

**Методичні рекомендації
щодо організації багатомовної освіти
в закладах загальної середньої освіти
з навчанням мов корінних народів
і національних меншин**

Електронне видання

Обсяг вид. 1,5 авт. арк.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 03057, м. Київ, вул. Олександра Довженка, 3

www.osvita-dim.com.ua